

ΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΙΕΡΟ ΣΤΑ ΜΕΘΑΝΑ

— Η λατρεία στο λόφο του Αγ. Κωνσταντίνου

1600
έως
1065 π.Χ.

01

Δωμάτιο Α του κτηριακού συγκροτήματος. Αριστερά, ειδώλιο κρανοφόρου άνδρα που οδηγεί βοϊδάμαξα και δεξιά, ειδώλια που παριστάνουν επίσης βοϊδάμαξες με οδηγό, ευρήματα από το Δωμάτιο Α.

Το μεγάλο μυκηναϊκό κτηριακό συγκρότημα που ανασκάφηκε στα Μέθανα περιλαμβάνει ένα χώρο με αποκλειστικά λατρευτική χρήση. Μαζί με τα πολυάριθμα ζώδια που παριστάνουν βοοειδή, βρέθηκαν και εντυπωσιακά σύνθετα ειδώλια: «ταυροκαθάπτες», ιππείς, άρματα με έναν ή δύο επιβάτες, βοοειδή που σέρνουν άμαξα με οδηγό. Ένας από τους «ταυροκαθάπτες», σε μια παράσταση μοναδικής σύλληψης, απεικονίζει πιθανότατα ανδρική θεότητα που σχετιζόταν στενά με τους ταύρους. Οι ιππείς παραπέμπουν επίσης σε ανδρική θεότητα, που ίσως θεωρείτο ως ο δαμαστής και ο προστάτης των αλόγων. Θραύσματα ομοιώματος πλοίου και ένα μεγάλο όστρεο τρίγωνο δείχνουν ότι ο θεός του ιερού είχε σχέση και με τη θάλασσα. Λατρευόταν εδώ στα μυκηναϊκά χρόνια ο κυρίαρχος, στους ιστορικούς χρόνους, θεός της Τροιζηνίας, ο Ποσειδώνας;

ΕΛΕΝΗ ΚΟΝΣΟΛΑΚΗ-ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Αρχαιολόγος

Διευθύντρια ανασκαφής Αγ. Κωνσταντίνου Μεθάνων

ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΚΤΗΡΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ήλθε στο φως με τις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στη δεκαετία 1990–2000 στο λόφο του Αγ. Κωνσταντίνου, ο οποίος βρίσκεται στην ανατολική ακτή της χερσονήσου των Μεθάνων, σε απόσταση περίπου 1,5 χλμ. προς τα βορειοανατολικά της σύγχρονης λουτρόπολης. Τα μυκηναϊκά ερείπια εκτείνονται στο μικρό πλάτωμα της κορυφής του λόφου, γύρω από την εκκλησία των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (εικ. 2). Η σύγχρονη εκκλησία μάλλον αποτελεί μετασκευή μιας άλλης, παλαιότερης, καθώς στην περιοχή προς τα νότια και τα δυτικά της αποκαλύφθηκαν μερικοί καλυβίτες και λακκοειδείς τάφοι των πρωτοβυζαντινών χρόνων.

Όπως έχει υποστηριχθεί σε προηγούμενες μελέτες¹, το Δωμάτιο Α του κτηριακού συγκροτήματος, το οποίο βρίσκεται μπροστά από τη νοτιοδυτική γωνία της εκκλησίας, είχε αποκλειστικά θρησκευτική χρήση. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούν οι μόνιμες λατρευτικές εγκαταστάσεις που διέθετε, τα λατρευτικά σκεύη και τα ασυνήθιστα πήλινα ειδώλια που βρέθηκαν εκεί, καθώς και η διαφοροποίηση του ζωοαρχαιολογικού υλικού που συλλέχθηκε σε αυτό το δωμάτιο από εκείνο που βρέθηκε σε άλλους χώρους της ανασκαφής.

Οι λατρευτικές εγκαταστάσεις του Δωματίου Α περιλάμβαναν ένα λιθόκτιστο βαθμιδωτό θρανίο που καταλάμβανε τη βορειοδυτική γωνία, μια στενή εξέδρα εκτεινόμενη κατά μήκος του νότιου τοίχου και ένα χώρο στρωμένο με λίθινες πλάκες στο κέντρο του δωματίου (εικ. 1, 13). Στη νοτιοανατολική γωνία αποκαλύφθηκε μια μικρή εστία κατασκευασμένη με μερικές πέτρες τοποθετημένες κοντά στους δύο τοίχους. Δίπλα στην εστία βρέθηκαν ένας λίθινος κρατευτής (στήριγμα σχάρας) και δύο τριποδικές χύτρες με έντονα ίχνη φωτιάς.

Στο εσωτερικό της εστίας υπήρχε ένα παχύ στρώμα στάχτης που περιείχε υπολείμματα από καμένα οστά ζώων. Στα ζωικά οστά από το Δωμάτιο Α επικρατούσαν τα νεαρά ή νεογέννητα χοιρίδια, με ποσοστό 53,7%, και ακολουθούσαν τα αιγοπρόβατα με ποσοστό περίπου 35%. Ένα μικρό ποσοστό, περίπου 5%, ανήκε σε πτηνά. Στα κατάλοιπα γευμάτων που συλλέχθηκαν στα γειτονικά δωμάτια πλεόναζαν τα αιγοπρόβατα μεγάλης ηλικίας, ενώ οι χοίροι, επίσης μεγάλης ηλικίας, αποτελούσαν ένα μικρό ποσοστό².

Πάνω και δίπλα στο βαθμιδωτό θρανίο βρέθηκαν θραυσμένα επί τόπου περίπου 150 πήλινα ειδώλια³, μαζί με λίγα αγγεία και ένα μεγάλο όστρεο τρίτωνα (εικ. 3, 6). Επειδή ο περιορισμένος χώρος του θρανίου οπωσδήποτε δεν επαρκούσε για να δεχθεί μια τέτοια πληθώρα αναθημάτων, μεγάλο μέρος από εκείνα, καθώς και τα σκεύη του ιερού, πρέπει να ήταν τοποθετημένα σε ξύλινα ράφια στερεωμένα στον τοίχο του δωματίου πάνω από το θρανίο⁴. Πρωιμότερα, φυσιοκρατικά ειδώλια βρέθηκαν μαζί με άλλα, υστερότερα, στο ενιαίο στρώμα καταστροφής του δωματίου, προφανώς επειδή τα αποθηκευμένα αναθήματα αναμειχθηκαν με εκείνα που βρίσκονταν πάνω στο θρανίο όταν κατέρρευσε το κτήριο. Η μονοτονική κλίση που παρουσιάζουν ορισμένοι τοίχοι σε άλλους χώρους του συγκροτήματος δείχνει ότι η καταστροφή μάλλον οφείλεται σε σεισμικό φαινόμενο.

Τα περισσότερα από τα ειδώλια που βρέθηκαν στο Δωμάτιο Α ήταν απλά ζώδια που παρίσταναν βοοειδή (εικ. 9, 12). Τα αναθήματα αυτά πιθανότατα υποκαθιστούσαν την προσφορά πραγματικών ζώων, επειδή τα βόδια ήταν απαραίτητα για τη γεωργία και δεν θα μπορούσαν να διατεθούν εύκολα για σφαγιασμό, καθώς δεν

Σημειώσεις

¹ Kōnsolaki 2002, σ. 25–36. Kōnsolaki–Yannopoulou 2004, σ. 61–92.

² Hamilakis / Kōnsolaki 2004, σ. 138–143.

³ Βλ. Κονσολάκη–Γιαννοπούλου 2003, σ. 375–406.

⁴ Αντίστοιχα παραδείγματα φύλαξης αναθημάτων και σκευών σε ειδικούς χώρους (κόγχες και μικρά δωμάτια) δίπλα στα λατρευτικά θρανία έχουμε στον ονομαζόμενο «ναό» του Θρησκευτικού Κέντρου των Μυκηνών και στο Δυτικό Ιερό της Φυλακωπής: French 1981, σ. 45, εικ. 1, 4, 7, 16. Renfrew 1985, σ. 112–115, πίν. 16a–b.

Χάρτης του Δήμου Τροιζηνίας-Μεθάνων και του νησιού του Πόρου, όπου σημειώνονται ο λόφος του Αγ. Κωνσταντίνου (1), η περιοχή Ογά (2), η αρχαία Τροιζήνα (3) και η θέση της αρχαίας Καλαύρειας (4).

02

Γενική άποψη της ανασκαφής στο λόφο του Αγ. Κωνσταντίνου στη χερσόνησο των Μεθάνων.

02

03

04

05

αναπαράγονται σε μεγάλο αριθμό. Ιδιαίτερα σημαντικά για την ανίχνευση του είδους της λατρείας είναι τα σπανιότερα, σύνθετα ειδώλια που είχαν εδώ εμφαντική παρουσία⁵. Τέσσερις ειδικοί τύποι της μυκηναϊκής κοροπλαστικής βρέθηκαν στο Δωμάτιο Α σε ασυνήθιστα μεγάλους αριθμούς: τρεις «ταυροκαθάπτες», πέντε ιππείς, δέκα άρματα με έναν ή δύο επιβάτες και 17 βοοειδή που έσυραν άμαξα οδηγούμενη από ανδρική μορφή.

Πριν από την ανασκαφή του Αγ. Κωνσταντίνου, τα μυκηναϊκά ειδώλια που παριστάνουν «ταυροκαθάπτες» ήταν γνωστά από δύο πλήρη δείγματα, το ένα στο Μουσείο Τέχνης του Πανεπιστημίου του Princeton⁶ και το άλλο στο Μουσείο της Κύπρου στη Λευκωσία⁷, καθώς και από λίγα μικρά θραύσματα που έχουν βρεθεί στις Μυκήνες, στο ιερό της Αφαίας, στην Αγορά των Αθηνών και αλλού. Τα δύο από τα ειδώλια που βρέθηκαν στα Μέθανα είναι παρόμοια με εκείνα στο Princeton και στη Λευκωσία, δηλαδή παριστάνουν έναν άνδρα που κάθεται στους ώμους του ζώου και πιάνει τις άκρες των κεράτων του ή τυλίγει τα χέρια του γύρω από αυτά. Το τρίτο διαφέρει από όλα τα γνωστά παραδείγματα του τύπου ως προς τον τρόπο κατασκευής του και τη σύνθεση της παράστασης. Ο κορμός του ζώου είναι κοίλος εσωτερικά, πλασμένος στο χέρι. Ο άνδρας στέκεται πάνω στο κεφάλι του ζώου και υψώνεται, ως κεντρική μορφή, στο μέσο των κεράτων του (εικ. 10). Τα χέρια του τεντώνονται και αρπάζουν σφικτά τις άκρες των κεράτων, χειρονομία που πιθανότατα εκφράζει την επιβολή του στο ζώο. Το μεγάλο μέγεθος του ζώου εντείνει την εντύπωση της δύναμης του άνδρα που το εξουσιάζει. Αυτή η μοναδικής σύλληψης παράσταση φαίνεται να έχει έναν ισχυρό συμβολισμό που προσδίδει θρησκευτική διάσταση στο συγκεκριμένο ειδώλιο.

Όπως υποστήριζε ο Renfrew καθορίζοντας τα κριτήρια για την αναγνώριση μιας λατρευτικής εικόνας⁸, οι χειρονομίες που εκφράζουν δύναμη υποδηλώνουν τη θεϊκή φύση μιας μορφής, έστω και εάν αυτή έχει μικρό μέγεθος. Μπορούμε, λοιπόν, να υποθέσουμε ότι το εξαιρετικό ειδώλιο «ταυροκαθάπτη» από το Δωμάτιο Α απεικόνιζε κάποια ανδρική μυκηναϊκή θεότητα, η οποία στη θρησκευτική αντίληψη της εποχής συνδεόταν στενά με τον ταύρο, ζώο-σύμβολο της γονιμότητας και της δύναμης της φύσης. Το συγκεκριμένο ειδώλιο βρέθηκε πεσμένο πάνω στο ψηλότερο σκαλοπάτι του βαθμιδωτού θρανίου, επομένως μάλλον θα ήταν στημένο στην κορυφή του και θα αποτελούσε το κέντρο εστίασης της λατρείας.

Την υπόθεση της λατρείας μιας ανδρικής θεότητας ενισχύουν τα πέντε ειδώλια ιππέων που βρέθηκαν εδώ⁹. Ο αριθμός τους είναι εκπληκτικός, εάν λάβουμε υπόψη τη σπανιότητα μυκηναϊκών ειδωλίων αυτού του τύπου, του οποίου δεν είχαμε προηγουμένως κανένα πλήρες παράδειγμα. Τα ειδώλια από τα Μέθανα δείχνουν έναν άνδρα με κράνος να κάθεται στη ράχη αλόγου και να πιάνει με τα τεντωμένα χέρια του το κεφάλι ή το λαιμό του ζώου (εικ. 8, 14). Τα ειδώλια αυτά, καθώς και οι λιγοστές παραστάσεις ιππέων σε μυκηναϊκά αγγεία του εικονιστικού ρυθμού, δείχνουν ότι η ιππική τέχνη ήταν γνωστή στην Ελλάδα κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, αν και όχι πολύ διαδεδομένη. Το άλογο ήταν τότε κτήμα και σύμβολο κύρους των ανώτερων κοινωνικών τάξεων και κατά κανόνα χρησιμοποιείτο ζευγμένο σε άρμα. Η συμμετοχή έφιππων στρατιωτών σε μάχη δεν τεκμηριώνεται εικονογραφικά ή με άλλο τρόπο στην Ελλάδα πριν από τους ιστορικούς χρόνους. Κατά συνέπεια πρέπει να υποθέσουμε ότι οι κρανοφόροι ιππείς από τα Μέθανα παριστάνουν είτε ευγενείς που συμμετέχουν σε ειρηνικές εκδηλώσεις, π.χ. ιππικούς αγώνες, είτε μια ανδρική θεότητα που ίσως θεωρείτο ως ο δαμαστής και προστάτης των αλόγων.

Τα ομοιώματα αρμάτων από το Δωμάτιο Α είχαν συνήθως δύο μορφές στο δίφρο και σε μερικά από αυτά οι επιβάτες τους καλύπτονταν από ένα μανιταρόσχημο σκιάδιο (εικ. 4, 7). Παρόμοια σκιάδια που προστατεύουν μορφές μέσα σε άρμα σε αντίστοιχες παραστάσεις της μυκηναϊκής εικονογραφίας θεωρείται ότι συμβολίζουν τον ανώτερο βαθμό αυτών των μορφών στην κοινωνική ή θρησκευτική ιεραρχία¹⁰. Τα ειδώλια από τα Μέθανα είναι πλασμένα με ιδιαίτερη επιμέλεια και

03

Ειδώλια, αγγεία και όστρεο τρίτωνά πάνω στο θρανίο του Δωματίου Α.

04

Ομοίωμα άρματος με δύο επιβάτες κάτω από σκιάδιο, από το Δωμάτιο Α.

05

Ειδώλιο τύπου Ψ με κοίλο στέλεχος, από το Δωμάτιο Α.

5 Για αναλυτική συζήτηση της πιθανής συμβολικής σημασίας αυτών των ειδωλίων, βλ. Konsolaki-Yannopoulou 2016, σ. 49–57.

6 Jones 1956, σ. 124–125, πίν. XVI, αρ. 5–6.

7 Nicolaou 1964, σ. 51, πίν. 6.

8 Renfrew 1985, σ. 22–24.

9 Konsolaki-Yannopoulou 1999, σ. 427–432, πίν. XCIV–XCV.

10 Βλ., π.χ., Buchholz 1987, σ. 521, σημ. 128–129.

παρουσιάζουν ορισμένες ιδιομορφίες που αποκαλύπτουν τη συμβολική σημασία τους. Τα χέρια των μορφών συχνά δηλώνονται πλαστικά σε όλο το μήκος τους και σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις η πίσω μορφή φαίνεται να αγκαλιάζει εκείνη που στέκεται μπροστά της. Το φύλο των μορφών δεν δηλώνεται με κάποιο τρόπο, αλλά είναι προφανής η προσπάθεια του καλλιτέχνη να δείξει ότι η μεταξύ τους σχέση ήταν πολύ στενή.

Ο αιγινγματικός τύπος των μυκηναϊκών ειδωλίων που παριστάνουν βοοειδές με μια ανθρώπινη μορφή στα νώτα του¹¹ αντιπροσωπευόταν εδώ από έναν ασυνήθιστα μεγάλο αριθμό. Μερικά από αυτά δεν ήταν τόσο σχηματοποιημένα όσο τα άλλα γνωστά παραδείγματα του τύπου και μας έδωσαν έτσι την ευκαιρία να διαπιστώσουμε ότι δεν παριστάνουν άνθρωπο που οργώνει, όπως ήταν μέχρι τότε η επικρατέστερη άποψη, αλλά τη συμπτυγμένη εικόνα βοιδάμαζας που οδηγεί μια ανδρική μορφή. Την ίδια ερμηνεία είχε προτείνει παλαιότερα και ο Nicholls¹², αλλά τώρα αυτή ενισχύεται με νέα στοιχεία. Σε ένα ειδώλιο που αποδίδεται με περισσότερο ρεαλισμό ο οδηγός φορά κράνος, όπως οι ιππείς, και μπροστά από το στήθος του διακρίνεται το σπηθαίο μιας συμπτυγμένης άμαζας, το οποίο δηλώνεται με μια πλατιά λωρίδα πηλού που υψώνεται κατακόρυφα πάνω από τα νώτα του ζώου (εικ. 1, αριστερά). Σε ένα άλλο, μικρό ειδώλιο αυτού του τύπου η μικροσκοπική μορφή που οδηγεί το ζώο φαίνεται να κρατά σκιάδιο (εικ. 1, δεξιά). Τέτοια σκιάδια, όπως προαναφέρθηκε, συνήθως προστατεύουν υψηλόβαθμους επιβάτες αρμάτων και οπωσδήποτε δεν ταιριάζουν σε άνθρωπο που οργώνει.

Στο μεγάλο σύνολο αναθηματικών ειδωλίων από το Δωμάτιο Α η γυναικεία μορφή δεν εμφανιζόταν με σαφή χαρακτηριστικά παρά μόνο μία φορά, σε ένα ειδώλιο του ειδικού τύπου Ψ με κοίλο στέλεχος (εικ. 5). Τέτοιου τύπου ειδώλια βρέθηκαν σε χώρους με θρησκευτική σημασία στις Μυκίνες, στη Μιδέα και στο Ιερό της Αφαίας αλλά δεν λείπουν και τα παραδείγματα από ταφικά ή οικιστικά σύνολα¹³, επομένως δεν φαίνεται να είχαν αποκλειστικά λατρευτική χρήση.

Ένα μικρό θραύσμα από ομοίωμα πλοίου¹⁴, πιθανότατα ανάθημα ναυτικών, δείχνει ότι η λατρευόμενη θεότητα είχε σχέση και με τη θάλασσα. Τη σχέση αυτή, άλλωστε, φανερώνει και το μεγάλο όστρεο τρίτων που βρέθηκε πάνω στο θρανίο (εικ. 3, 6). Το όστρεο αυτό είχε τεχνητά αποκομμένο το κάτω άκρο του, ίσως για να χρησιμοποιηθεί ως ρυτό για την τέλεση χοών με θαλασσινό νερό¹⁵. Τέτοια χρήση υποστηρίζεται ότι είχαν σε θρησκευτικές και ταφικές τελετουργίες τα μινωικά σκευομορφικά αγγεία σε σχήμα τρίτων, επειδή το θαλάσσιο στοιχείο συμβόλιζε την αναπαραγωγή της ζωής και την αναγέννηση της φύσης¹⁶.

Τα αγγεία που βρέθηκαν πάνω στο θρανίο ήταν κυρίως άβαφες κύλικες, χρονολογούμενες στις ΥΕ ΙΙΑ2–ΙΙΒ2 περιόδους (14ος–13ος αι. π.Χ.) ή και αργότερα, στην πρόωπη ΥΕ ΙΙΓ (αρχές–μέσα 12ου αι. π.Χ.). Παρόμοιες απλές κύλικες προερχόμενες από λατρευτικούς χώρους θεωρείται ότι χρησίμευαν στην τελετουργία των σπονδών, κατά την οποία κάποιος έχυνε ένα μέρος του υγρού στη γη για να προσφερθεί στη θεότητα και κατόπιν έπινε το υπόλοιπο, ως ένα είδος κοινωνίας με το θείο¹⁷. Σε μια άλλη ομάδα αγγείων, που βρέθηκαν στη νοτιοδυτική γωνία του δωματίου, συμπεριλαμβανόταν ένα εξαιρετικής τέχνης ρυτό σε σχήμα κεφαλής χοιριδίου (εικ. 11). Ως προς την ταύτιση του ζώου, πρέπει να σημειώσουμε ότι τα αυτιά των χοιριδίων είναι μικρά και όρθια, όπως εκείνα του ρυτού, και όχι πλατιά και αναδιπλωμένα, όπως στους μεγαλύτερους χοίρους. Η παρουσία αυτού του ρυτού στο Δωμάτιο Α ίσως δεν είναι άσχετη με το γεγονός ότι τα περισσότερα από τα οστά ζώων που βρέθηκαν εδώ ανήκαν σε νεαρούς ή νεογέννητους χοίρους. Τα ρυτά σε σχήμα κεφαλής ζώου θεωρείται ότι χρησίμευαν για αιματηρές σπονδές¹⁸, επομένως δεν αποκλείεται με αυτό το αγγείο να προσφερόταν στη θεότητα το αίμα των θυσιασμένων χοιριδίων, μια τελετουργία που ενδεχομένως αποσκοπούσε στην ευφορία της γης¹⁹. Η αντίληψη ότι το ράντισμα του χώματος με αίμα συντελεί στην ανάπτυξη των φυτών μαρτυρείται στα Μέθανα πολύ αργότερα από τον Πausανία (2.34.2), ο οποίος περιγράφει μια μαγική τελετή με το αίμα ενός

06

¹¹ Για τον τύπο, βλ. French 1971, σ. 165–166 (Driven Oxen).

¹² Nicholls 1978, σ. 9, αρ. 15. Για την ίδια ερμηνεία, βλ. επίσης Pilafidis–Williams 1998, σ. 69–70.

¹³ Βλ. French 1971, σ. 126–128. Pilafidis–Williams 1998, σ. 14–16, 129, πίν. 33, αρ. 51–57. Demakopoulou / Divari–Valakou 2009, σ. 46–47, εικ. 21.

¹⁴ Wedde 2003, σ. 285–300, εικ. 1–3.

¹⁵ Για την άποψη αυτή, βλ. Konsolaki–Yannopoulou 2001, σ. 214.

¹⁶ Laffineur 1991, σ. 236.

¹⁷ Hägg 1990, σ. 183.

¹⁸ Hägg 1990, σ. 183–184. Laffineur 1991, σ. 236–237.

¹⁹ Konsolaki–Yannopoulou 2001, σ. 215.

07

06
Όστρεο τρίωνα,
από το θρανίο
του Δωματίου Α.

07
Ομοίωμα άρματος
με έναν επιβάτη που κρατά
σκιάδιο, από το Δωμάτιο Α.

08
Ειδώλιο ιππέα με κράνος
από το Δωμάτιο Α.

09
Ειδώλια βοοειδών
από το Δωμάτιο Α.

08

09

10

άσπρου πετεινού, που γινόταν για να προστατευθούν τα βλαστάρια των αμπελιών από το λίβα που τα ξέραινε.

Οι υπόλοιποι χώροι του κτηριακού συγκροτήματος (εικ. 2) εξυπηρετούσαν διάφορες λειτουργικές ανάγκες του ιερού. Μια ομάδα δωματίων, διαταγμένων γύρω από μεγάλη ορθογώνια αυλή, φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν ως βοηθητικοί χώροι. Ένα μικρό δωμάτιο στη βόρεια πλευρά της αυλής πρέπει να ήταν μαγειρείο, καθώς εκεί αποκαλύφθηκαν μαγειρικά σκεύη και μια πρόχειρη εστία.

Ένα μεγάλο επίμπεκες κτίσμα πίσω από τη βόρεια πτέρυγα μάλλον θα ήταν αποθηκευτικός χώρος. Τα δωμάτια στα νότια και στα δυτικά του Δωματίου Α ήταν εργαστηριακοί χώροι, όπως δείχνουν λίθινα εργαλεία, τεμάχια από μολύβδινα ελάσματα και παραπροϊόντα μεταλλουργίας που βρέθηκαν εκεί²⁰. Ένα άλλο δωμάτιο, στην ανατολική πλευρά της αυλής, περιείχε πύλην ασάμινθο (λουτήρα) που δείχνει ότι εδώ ήταν ένα λουτρό. Το λουτρό αυτό δεν αποκλείεται να προοριζόταν για τελετουργικούς καθαρισμούς. Μια όμοια ασάμινθος, που ίσως χρησιμοποιούσε γι' αυτόν το σκοπό, έχει βρεθεί στο «Δωμάτιο με την Τοιχογραφία» του Θρησκευτικού Κέντρου των Μυκηνών²¹.

Στα βόρεια της εκκλησίας αποκαλύφθηκε μια μεγάλη υπόστυλη αίθουσα, μέρος της οποίας είχε καταστραφεί από την οικοδόμηση της εκκλησίας αλλά οι σωζόμενες γωνίες της δείχνουν ότι είχε εμβαδόν 35 τ.μ.²² Η κύρια είσοδος της βρισκόταν στο κέντρο της δυτικής πλευράς και ήταν προσιτή από μια μικρή αυλή. Στην πρόσοψή της πρέπει να είχε δύο ξύλινους κίονες, στερεωμένους σε δύο κυκλικούς λάκκους που είχαν ανοιχθεί στο δάπεδο της αυλής. Τη στέγη της στήριζαν δύο ξύλινοι κίονες τοποθετημένοι στον κεντρικό της άξονα, όπως δείχνουν οι λίθινες βάσεις που σώθηκαν. Η αίθουσα πρέπει να είχε περιστασιακή χρήση, γιατί στο στρώμα του δαπέδου της δεν βρέθηκαν αγγεία σπασμένα επί τόπου τη στιγμή της καταστροφής. Ίσως προοριζόταν για συναθροίσεις επίσημων προσώπων στο πλαίσιο πανηγυρικών εορτών που θα γίνονταν περιοδικά στο ιερό.

Λίγο βορειότερα του θρησκευτικού συγκροτήματος, στο κέντρο ενός ελεύθερου χώρου, αποκαλύφθηκε ένα μυκηναϊκό μέγαρο που ήταν στραμμένο προς τα δυτικά και είχε σωζόμενο μήκος 18 μ. (εικ. 2). Το μέγαρο είχε βαθύ πρόπυλο, προθάλαμο, μια μεγάλη κύρια αίθουσα με κεντρική εστία, καθώς και ένα άλλο δωμάτιο στο πίσω μέρος του, το οποίο όμως δεν επικοινωνούσε με το υπόλοιπο κτήριο²³. Το ανατολικό τμήμα εκείνου του δωματίου, όπως και ο βόρειος τοίχος του προπύλου, είχαν καταστραφεί από το όργωμα του αγρού. Το κτήριο αυτό μάλλον θα στέγαζε κάποιον αξιωματούχο που διοικούσε το ιερό. Τόσο η παρουσία του μεγάρου όσο και τα πλούσια αναθήματα του ιερού δείχνουν ότι η λατρεία που ασκείτο εδώ είχε επίσημο χαρακτήρα.

Ως προς την ταυτότητα της θεότητας που λατρευόταν στο ιερό, η θεματολογία των ανθρωπομορφικών παραστάσεων υποδεικνύει ότι η κύρια θεότητα ήταν ανδρική και συνδεόταν στενά με τον ταύρο και τον ίππο, δύο ζώα τα οποία θεωρείται ότι συμβόλιζαν το υγρό στοιχείο που γονιμοποιεί τη φύση. Ανάλογες ιδιότητες αποδίδονταν στον Ποσειδώνα²⁴, ο οποίος ήταν ο κυρίαρχος θεός της Τροϊζηνίας στους ιστορικούς χρόνους. Το μοναδικό γυναικείο ειδώλιο που βρέθηκε στο Δωμάτιο Α και η απεικόνιση σε ορισμένα από τα άρματα δύο αγκαλιασμένων μορφών υποδηλώνουν την παρουσία μιας θηλυκής συντρόφου που θα συνόδευε και θα συμπλήρωνε στις λειτουργίες του τον κύριο θεό. Ο *Po-se-da-o*, δηλαδή ο Ποσειδών,

11

10
Ειδώλιο «ταυροκαθάπτη»
από το Δωμάτιο Α.

11
Ρυτό σε σχήμα κεφαλής
χοιριδίου, από το Δωμάτιο Α.

²⁰ Δήμιου κ.ά. 2003, σ. 229–248.

²¹ French 1981, σ. 47, εικ. 11.

²² Για πλήρη περιγραφή αυτής της αίθουσας (Δωμάτιο G), βλ. Konsolaki–Yannopoulou 2004, σ. 70–72, εικ. 1, 10–13. Κονσολάκη–Γιαννοπούλου 2009, σ. 512–513, εικ. 16.

²³ Για το μέγαρο (Κτήριο Z), βλ. ειδικότερα: Konsolaki–Yannopoulou 2004, σ. 74–75, εικ. 1, 17–18, 20. Κονσολάκη–Γιαννοπούλου 2009, σ. 513, εικ. 17.

²⁴ Για τη στενή σχέση του Ποσειδώνος με τον ταύρο και τον ίππο, βλ. Doyen 2011, σ. 36–43, 296–299, 324–325.

και η σύντροφός του *Po-si-da-e-ja* τεκμηριώνονται ως μυκηναϊκές θεότητες σε κείμενα της Γραμμικής Β από την Πύλο²⁵.

Στην περιοχή Ογά των Μεθάνων, 3 χλμ. βορειότερα από τον Άγιο Κωνσταντίνο, μαρτυρείται επιγραφικά η ύπαρξη ιερών του Ποσειδώνος Φυταλμίου και της Αφροδίτης²⁶. Η ανδρική θεότητα του μυκηναϊκού ιερού μπορεί να ήταν μια προδρομική μορφή του Ποσειδώνος Φυταλμίου, ο οποίος λατρευόταν και στην Τροιζήνα. Εκεί, μάλιστα, υπερίσχυε της Δήμητρας ως προστάτης της ευφορίας της γης, αφού οι Τροιζήνιοι πρόσφεραν σε εκείνον τις απαρχές, όπως μας πληροφορεί ο Πλούταρχος (*Θησεύς*, 6.1), και όχι στη Δήμητρα Θεσμοφόρο, ο ναός της οποίας κατά την περιγραφή του Πανσανία (2.32.8) βρισκόταν κοντά στο δικό του. Ως πρόδρομος του Ποσειδώνος Φυταλμίου αναγνωρίζεται και ο Ποσειδών της μυκηναϊκής Πύλου²⁷, ο οποίος ήταν ο προστάτης και επόπτης της κτηνοτροφικής και της αγροτικής παραγωγής της Πυλίας, όπως προκύπτει από τα αρχεία του ανακτόρου.

Στους ιστορικούς χρόνους ο Ποσειδών συνοδευόταν πάντοτε από μια θηλυκή πάρεδρο σε όλους τους τόπους λατρείας του στην Τροιζηνία: στα Μέθανα και στην Καλαύρεια από την Αφροδίτη²⁸, στην Τροιζήνα από την Αθηνά Πολιάδα-Σθενιάδα²⁹ και από τη Δήμητρα Θεσμοφόρο. Αυτή η επίμονη θρησκευτική παράδοση μπορεί να είχε την αρχή της σε μια αντίστοιχη διπλή λατρεία στο μυκηναϊκό ιερό των Μεθάνων. Ίσως, μάλιστα, να μην είναι απλή σύμπτωση το γεγονός ότι πάνω στα ερείπια εκείνου του ιερού κτίσθηκε αργότερα μια χριστιανική εκκλησία αφιερωμένη σε δύο Αγίους, έναν άνδρα και μια γυναίκα, τον Άγιο Κωνσταντίνο και την Αγία Ελένη.

12

12
 Ειδώλια βοοειδών, από το Δωμάτιο Α.

13
 Το Δωμάτιο Α με τις λατρευτικές εγκαταστάσεις, από ανατολικά.

14
 Ειδώλιο ιππεία με κράνος, από το Δωμάτιο Α.

* Ευχαριστώ θερμά τον Ακαδημαϊκό και Γενικό Γραμματέα της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας κ. Βασίλειο Χ. Πετράκο, τότε Έφορο των Αρχαιοτήτων Αττικής, για την ηθική και υλική υποστήριξη που μου πρόσφερε στη διεξαγωγή της ανασκαφικής έρευνας και στη μελέτη των ευρημάτων του μυκηναϊκού ιερού των Μεθάνων. Επίσης ευχαριστώ τον κ. Γεώργιο Σταϊνχάουερ, ο οποίος τον διαδέχθηκε στη Β' Εφορεία, για τις διευκολύνσεις που μου παρείχε κατά τη διάρκεια της συστηματικής ανασκαφής στον ευρύτερο χώρο του ιερού.

13

²⁵ Βλ. ενδεικτικά: Townsend Vermeule 1974, σ. 62–64. Doyen 2011, σ. 203–211, 224–228, 235–237, 240–242, 251–252, 267–274.

²⁶ Foxhall κ.ά. 1997, σ. 270, αρ. 5–6.

²⁷ De Fidio 1977, σ. 185–187. Doyen 2011, σ. 282–283.

²⁸ Για τη λατρεία της Αφροδίτης στην Καλαύρεια, βλ. *Inscriptiones Graecae* IV, 9, αρ. 844.

²⁹ Για τον Ποσειδώνα και την Αθηνά ως ισότιμους προστάτες της Τροιζήνας, βλ. Πανσανίου *Ελλάδος Περιήγησις*, 2.30.6.

14

Βιβλιογραφία

- Buchholz 1987: Buchholz H.G., *Ägäische Bronzezeit*, Darmstadt 1987.
- Δήμου κ.ά. 2003: Δήμου Ε. / Περδικάκης Β. / Οικονόμου Γ. / Κονσολάκη-Γιαννοπούλου Ε., «Ορυκτολογική μελέτη μεταλλικών και άλλων υλικών της Ύστερης Εποχής του Χαλκού από την ανασκαφή του Αγ. Κωνσταντίνου Μεθάνων», στο Ε. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ.), *Αργοσαρωνικός. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού, Πόρος 26–29 Ιουνίου 1998*, τόμ. 1, Αθήνα 2003, σ. 229–248.
- De Fidio 1977: De Fidio P., *I dosmoi pilli a Poseidon. Una terra sacra di età micenea*, Ρώμη 1977.
- Demakopoulou / Divari-Valakou 2009: Demakopoulou K. / Divari-Valakou N., «Mycenaean figures and figurines from Midea», στο A.L. Schallin / P. Pakkanen (επιμ.), *Encounters with Mycenaean figures and figurines*, Στοκχόλμη 2009, σ. 37–53.
- Doyen 2011: Doyen C., *Poséidon souverain. Contribution à l'histoire religieuse de la Grèce mycénienne et archaïque*, Βρυξέλλες 2011.
- Foxhall κ.ά. 1997: Foxhall L. / Gill D. / Forbes H., «Inscriptions of Methana», στο C. Mee / H. Forbes (επιμ.), *A Rough and Rocky Place. The Landscape and Settlement History of the Methana Peninsula, Greece*, Liverpool 1997, σ. 269–277.
- French 1971: French E., «The development of Mycenaean terracotta figurines», *Annual of the British School at Athens*, τόμ. 66 (1971), σ. 101–187.
- French 1981: French E., «Cult places at Mycenaean», στο R. Hägg / N. Marinatos (επιμ.), *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the First International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 12–13 May 1980*, Στοκχόλμη 1981, σ. 41–48.
- Hägg 1990: Hägg R., «The role of libations in Mycenaean ceremony and cult», στο R. Hägg / G. Nordquist (επιμ.), *Celebrations of Death and Divinity in the Bronze Age Argolid. Proceedings of the Sixth International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 11–13 June 1988*, Στοκχόλμη 1990, σ. 177–184.
- Hamilakis / Konsolaki 2004: Hamilakis Y. / Konsolaki E., «Pigs for the gods: burnt animal sacrifices as embodied rituals at a Mycenaean sanctuary», *Oxford Journal of Archaeology*, τόμ. 23/2 (2004), σ. 135–151.
- Jones 1956: Jones F.F., «Three Mycenaean figurines», στο S.S. Weinberg (επιμ.), *The Aegean and the Near East. Studies presented to Hetty Goldman*, Νέα Υόρκη 1956, σ. 122–125.
- Κονσολάκη-Γιαννοπούλου 2003: Κονσολάκη-Γιαννοπούλου Ε., «Τα μυκηναϊκά ειδώλια από τον Άγιο Κωνσταντίνo Μεθάνων», στο Ε. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ.), *Αργοσαρωνικός. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού, Πόρος 26–29 Ιουνίου 1998*, τόμ. 1, Αθήνα 2003, σ. 375–406.
- Κονσολάκη-Γιαννοπούλου 2009: Κονσολάκη-Γιαννοπούλου Ε., «Νέα προϊστορικά ευρήματα από την Τροιζηνία», στο Β. Βασιλοπούλου / Σ. Καταρού-Τζεβελέκη (επιμ.), *Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό, Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα 18–20 Δεκεμβρίου 2003*, Δήμος Μαρκοπούλου Μεσογαίας 2009, σ. 497–518.
- Konsolaki 2002: Konsolaki E., «A Mycenaean sanctuary on Methana», στο R. Hägg (επιμ.), *Peloponnesian Sanctuaries and Cults. Proceedings of the Ninth International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 11–13 June 1994*, Στοκχόλμη 2002, σ. 25–36.
- Konsolaki-Yannopoulou 1999: Konsolaki-Yannopoulou E., «A group of new Mycenaean horsemen from Methana», στο P. Betancourt / V. Karageorghis / R. Laffineur / W.D. Niemeier (επιμ.), *Meletemata. Studies in Aegean Archaeology presented to Malcolm H. Wiener*, τόμ. 2, Λιέγη-Austin 1999, σ. 427–432.
- Konsolaki-Yannopoulou 2001: Konsolaki-Yannopoulou E., «New evidence for the practice of libations in the Aegean Bronze Age», στο R. Laffineur / R. Hägg (επιμ.), *Potnia. Deities and Religion in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 8th International Aegean Conference, Göteborg 12–15 April 2000*, Λιέγη-Austin 2001, σ. 213–220.
- Konsolaki-Yannopoulou 2004: Konsolaki-Yannopoulou E., «Mycenaean religious architecture: the archaeological evidence from Ayios Konstantinos, Methana», στο M. Wedde (επιμ.), *Celebrations. Sanctuaries and the Vestiges of Cult Activity*, Bergen 2004, σ. 61–92.
- Konsolaki-Yannopoulou 2016: Konsolaki-Yannopoulou E., «The symbolic significance of the terracottas from the Mycenaean sanctuary at Ayios Konstantinos, Methana», στο E. Alram-Stern / F. Blakolmer / S. Deger-Jalkotzy / R. Laffineur / J. Weilharterner (επιμ.), *Metaphysis. Ritual, Myth and Symbolism in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 15th International Aegean Conference, Vienna, 22–25 April 2014*, Leuven/Λιέγη 2016, σ. 49–57.
- Laffineur 1991: Laffineur R., «La mer et l'au-delà dans l'Égée préhistorique», στο R. Laffineur / L. Basch (επιμ.), *Thalassa. L'Égée préhistorique et la mer. Actes de la troisième Rencontre égéenne internationale de l'Université de Liège, Calvi, Corse, 23–25 avril 1990*, Λιέγη 1991, σ. 231–238.
- Nicholls 1978: Nicholls R.V., *Greek Gods and Goddesses in Miniature. An Exhibition of the Chesterman Terracotta Collection*, Cambridge 1978.
- Nicolaou 1964: Nicolaou K., «Mycenaean terracotta figurines in the Cyprus Museum», *Opuscula Atheniensia*, τόμ. 5 (1964), σ. 47–57.
- Pilafidis-Williams 1998: Pilafidis-Williams K., *The Sanctuary of Aphaia on Aigina in the Bronze Age*, Μόναχο 1998.
- Renfrew 1985: Renfrew C., *The Archaeology of Cult. The Sanctuary at Phylakopi*, Οξφόρδη 1985.
- Townsend Vermeule 1974: Townsend Vermeule E., *Götterkult, Archaeologia Homerica*, τόμ. III, κεφ. V, Göttingen 1974.
- Wedde 2003: Wedde M., «The boat model from the Late Helladic IIIA–B sanctuary at Agios Konstantinos (Methana) and its typological context», στο Ε. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ.), *Αργοσαρωνικός. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού, Πόρος 26–29 Ιουνίου 1998*, τόμ. 1, Αθήνα 2003, σ. 285–300.